

ROZWÓJ I ZNACZENIE SEKTORA OGRODNICZEGO W POLSCE W OSTATNIM PÓŁWIECZU

Lilianna Jabłońska, Dawid Olewnicki

Samodzielna Pracownia Organizacji i Ekonomiki Ogrodnictwa
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Kierownik pracowni: prof. dr hab. Lilianna Jabłońska

Słowa kluczowe: ogrodnictwo, areal upraw, produkcja towarowa, eksport, import
Key words: horticulture, cultivation area, marketable production, export, import

S y n o p s i s. W opracowaniu badano zmiany w sektorze ogrodniczym w Polsce w latach 1960-2012. Badania wykazały, że warunki społeczno-ekonomiczne i klimatyczno-glebowe sprzyjały rozwojowi ogrodnictwa, które odgrywało coraz większą rolę w polskim rolnictwie. Udział upraw ogrodniczych w UR wzrósł z 2,3% do 3,9%, a w towarowej produkcji roślinnej z 22,5% do 52% (w tym kwaciarstwa z 5% do 21,8%). Udział produktów ogrodniczych w eksporcie rolno-spożywczym wynosi około 13,6% i obniża się od początku lat 90. XX w., w imporcie zaś jest na poziomie 15-20%. Dalszy rozwój ogrodnictwa determinowany będzie głównie wzrostem eksportu.

WSTĘP

Ogrodnictwo od prawników pełni dwie podstawowe funkcje: żywicielską, dostarczając różnorodnych produktów żywnościowych, oraz estetyczną, zdobiąc otoczenie człowieka i uprzyjemniając mu codzienne życie. W ostatnich dekadach w związku z rosnącą urbanizacją i industrializacją ujawniły się jeszcze funkcje środowiskowa oraz terapeutyczna, bazująca na pozytywnym wpływie roślin na zdrowie psychiczne i fizyczne człowieka. W wielu przypadkach funkcje te przeplatają się ze sobą, są realizowane łącznie. Ogrodnictwo jest więc bardzo zróżnicowanym sektorem, w którym wraz z postępem technologicznym i organizacyjnym oraz zmieniającym się zapotrzebowaniem społeczeństwa na poszczególne produkty czy grupy produktów powstają nowe działy i gałęzie, zmienia się ich rola i siła oddziaływania. Generalnie, można je podzielić na 3 działy – ogrodnictwo towarowe, ogrody przydomowe i działkowe oraz publiczne tereny zieleni [Krusze 1977]. Z punktu widzenia ekonomiczno-społecznego najważniejsze jest ogrodnictwo towarowe, z jednej strony zaspokajające bezpośrednie potrzeby konsumentów oraz wytwarzające dobra na rzecz dwóch pozostałych działów, z drugiej – będące źródłem dochodów osób w nim pracujących, a w skali makro – części dochodu narodowego. Z kolei produkcja towarowa obejmuje produkcję artykułów żywnościowych i nieżywnościowych. Do pierwszej zalicza się sadownictwo i warzywnictwo z produkcją grzybów i ziół, a do drugiej kwaciarstwo z produkcją kwiatów ciętych, roślin doniczkowych i ozdobnego materiału szkółkarskiego

oraz produkcję materiału rozmnożeniowego, którego poszczególne dziedziny (z wyjątkiem nasiennictwa) zaliczane są do jednej z trzech wymienionych gałęzi. Dlatego kwiaciarstwo obejmuje też reprodukcję cebul kwiatowych i produkcję sadzonek, w coraz większym stopniu z kultur *in vitro* [Jabłońska 2005], warzywnictwo produkcję rozsad, a sadownictwo szkółki drzew i krzewów owocowych [Jabłońska i in. 2013]. Równocześnie w każdej z gałęzi ogrodnictwa można wyodrębnić produkcję polową oraz produkcję w różnego typu pomieszczeniach (szklarnie, tunele foliowe, pieczarkarnie), różniące się wyraźnie intensywnością produkcji.

W Polsce tradycja towarowej produkcji ogrodniczej sięga okresu międzywojennego [Kubiak 1998, Dolatowski i in. 1999, Słowińska 2007]. W 1929 r. zajmowała ona 3,2% areалу gruntów uprawnych. Już wtedy eksportowano cebulę do Anglii. Druga wojna światowa całkowicie spustoszyła polskie ogrodnictwo i jego potencjał musiał być budowany od nowa. Kolejnym przełomowym momentem był kryzys i zmiana ustroju gospodarczego w 1989 r., a potem akcesja do Unii Europejskiej (UE). Obecnie Polska należy do grupy pięciu największych producentów owoców, warzyw i roślin ozdobnych w Europie [Filipiak, Maciejczak 2008, Jabłońska 2008, Jabłońska, Olewnicki 2011, Nosecka 2012]. Rozwój ogrodnictwa był odpowiedzią na rosnący popyt bogacącego się polskiego społeczeństwa, a jednocześnie uprawy ogrodnicze, cechujące się wysoką intensywnością, pozwalały zwiększać produktywność ziemi i siły roboczej. W 1995 r. wskaźnik pokrycia potrzeb konsumentów krajową produkcją wynosił dla warzyw 121%, a dla owoców 145% [Kubiak 1998]. Coraz istotniejsza dla dalszego rozwoju stawała się więc rola eksportu [Kubiak 2001, Nosecka 2001, Makosz 2012]. Ale wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym nie tylko wzrasta znaczenie ogrodnictwa, co jest charakterystyczne dla krajów strefy umiarkowanej, zmieniają się także proporcje pomiędzy poszczególnymi jego działami, dziedzinami, a nawet produktami [Krusze 1982, Jabłońska 1995]. Przemiany te są procesem ciągłym. Ogrodnictwo musi systematycznie dostosowywać się do nowych warunków gospodarowania, w tym do rosnących cen czynników produkcji [Jabłońska, Olewnicki 2009, Jabłońska i in. 2012], rosnącej konkurencji [Nosecka 2012, Jabłońska 2013], rosnącego zainteresowania społeczeństwa estetyką otoczenia i kontaktem z przyrodą oraz dbałością o środowisko naturalne [Jabłońska, Hetman 1997, Jabłońska i in. 2013]. Celem niniejszej pracy jest poznanie, jak i w jakim stopniu polskie ogrodnictwo przystosowało się do zmieniającego się świata i jak zmieniała się jego rola oraz rola poszczególnych działów w gospodarce rolniczej w ostatnim półwieczu.

METODYKA

Oceny przemian w gospodarce ogrodniczej w Polsce dokonano poprzez długookresową analizę zmian w wielkości i strukturze produkcji, handlu zagranicznym i spożyciu. Badania obejmowały lata 1960-2012 z podziałem na okres gospodarki socjalistycznej (1960-1989) oraz gospodarki wolnorynkowej (1995-2012). Ze względu na turbulencje związane z kryzysem gospodarczym i transformacją ustrojową pominięto lata 1990-1994. W ocenie społeczno-ekonomicznej roli ogrodnictwa lepszym miernikiem niż wielkości absolutne są wielkości względne, pokazujące ten sektor na tle całego rolnictwa oraz odnoszące się do liczby mieszkańców. Dlatego wszystkie charakterystyki, takie jak areal upraw, wielkość produkcji towarowej, wielkość eksportu i importu oraz poziom spożycia badano w przeliczeniu na 1 mieszkańca, a następnie w przypadku każdej charakterystyki określono udział

ogrodnictwa w rolnictwie, tzn. w użytkach rolnych (UR), w rolniczej produkcji roślinnej, w handlu zagranicznym artykułami rolno-spożywczymi. W przypadku PKB i produkcji towarowej były to wielkości wyrażone w cenach stałych. Zmiany w czasie badano, wykorzystując współczynnik kierunkowy b prostoliniowej linii tendencji, wyznaczonej dla wartości bezwzględnych oraz względnych (wyrażonych w procentach średniej wieloletniej danej cechy). W pozostałych analizach posługiwano się wskaźnikami procentowymi. Dla większej przejrzystości analizowane wielkości przedstawiono jako średnie z okresów 5-letnich. W analizach wykorzystano głównie dane GUS, które uzupełniono wielkościami pochodzącymi z literatury, szacowanymi przez różnych ekonomistów w sytuacji ograniczonej informacji statystycznej. Odnosi się to przede wszystkim do sektora kwiaciarskiego, w przypadku którego nie rejestrowana jest ani wielkość produkcji, ani jej wartość, ani struktura asortymentowa. Dodatkowo na potrzeby niniejszego opracowania przeprowadzono aktualny szacunek wartości towarowej produkcji kwiaciarskiej, wykorzystując w tym celu wiele wycinkowych badań prowadzonych przez pracowników i studentów Samodzielnej Pracowni Organizacji i Ekonomiki Ogrodnictwa.

WYNIKI BADAŃ

UWARUNKOWANIA ROZWOJU OGRODNICTWA

Polska dysponuje dosyć dobrymi warunkami przyrodniczo-klimatycznymi do uprawy większości roślin ogrodniczych w gruncie, przy czym dla uzyskania wyższej i lepszej jakościowo produkcji istotna jest właściwa jej rejonizacja, a także ze względu na zbyt małe opady roczne nawadnianie. Mniej korzystne są zaś warunki termiczno-solarne dla rozwoju produkcji pod osłonami, czyniące ją wysoko energochłonną. Czynnikiem sprzyjającym rozwojowi ogrodnictwa jest wzrost chłonności rynku zbytu, będący odzwierciedleniem liczby mieszkańców i poziomu ich zamożności. Liczba mieszkańców w Polsce w całym 50-leciu powojennym wzrosła z 25 mln do 38,7 mln i dopiero od 2001 r. wystąpiło niekorzystne zjawisko jej spadku, ale w dalszym ciągu jest to ponad 38,5 mln (tab. 1.). Równocześnie wraz z rozwojem gospodarczym systematycznie wzrastał poziom zamożności społeczeństwa. W przeliczeniu na 1 mieszkańca dochód narodowy w latach 1960-1989 w cenach stałych rósł o 4,01% średniorocznie w stosunku do średniej wielolecia, a wartość dodana brutto w latach 1995-2012 rosła o 3,55%. W pierwszym 29-leciu wzrost bogactwa był 2,7-krotny, w drugim 17-leciu 1,6-krotny. Znalazło to odzwierciedlenie we wzroście popytu na produkty ogrodnicze. O ile w latach 1960-64 roczna konsumpcja warzyw i owoców na 1 mieszkańca wynosiła średnio 49,7 kg i 21,6 kg, o tyle w połowie lat 90. XX w. już 67,3 kg i 47,1 kg. Nieznacznie wielkość konsumpcji zaczęła obniżyć się w ostatnim dziesięcioleciu, ale jest to częściowo wynik zmiany struktury spożycia i zastępowania w diecie produktów o dużej masie jednostkowej (np. kapusta, buraki), lżejszymi produktami (np. sałata, rzodkiewka). Natomiast cały czas rośnie, z przerwą na okres kryzysu gospodarczego, zapotrzebowanie na rośliny ozdobne. Biorąc pod uwagę tylko kwiaty cięte i rośliny doniczkowe, wydatki na nie w przeliczeniu na sztuki róż wzrosły w pierwszym wieloleciu z 7 do 13 sztuk, a w drugim z 8 do 23 sztuk. Z punktu widzenia rynku zbytu czynnikiem sprzyjającym rozwojowi ogrodnictwa jest także bardzo korzystne położenie gospodarcze Polski. Jest to atut w ekspansji na rynki zagraniczne.

Tabela 1. Liczba ludności, dochód narodowy (DN)/wartość dodana brutto (WDB) oraz spożycie owoców, warzyw i kwiatów na 1 mieszkańca w latach 1960-2012

Okresy	Liczba ludności [mln osób]	DN ¹ lub WDB ² (ceny stałe ^{1,2}) [zł]		Udział rolnictwa w DN lub WDB [%]	Konsumpcja roczna		
		ogółem	rolnictwo		warzywa kg	owoce	kwiaty ³ szt. róż
1960-1964	30,14	15 890	3 466	21,81	49,70	21,60	7
1985-1989	37,72	43 303	5 767	13,32	61,83	32,70	13
Wsp. b [%]	0,88	4,01	2,34	-	-	-	-
1995-1999	38,64	8 424	349	4,14	67,25	47,10	8
2010-2012	38,50	13 521	434	3,21	59,44	40,52	23
Wsp. b [%]	-0,05	3,55	1,14	-	-0,82	0,09	-

¹ – lata 1960-1989, ceny stałe 1970 = 100, ² – lata 1995-2012, ceny stałe 1995 = 100, ³ – obliczenia własne.

Źródło: obliczenia na podstawie roczników statystycznych GUS oraz [Krusze 1982, Kubiak 1998].

POWIERZCHNIA GRUNTÓW UŻYTKOWANYCH OGRODNICZO

W całym badanym 60-leciu systematycznie zmniejszała się w Polsce powierzchnia UR. W drugiej połowie lat 50. XX w. wynosiła ona średnio 20 403 tys. ha, natomiast w latach 2010-2012 już tylko 15 202 tys. ha. W przeliczeniu na 1 mieszkańca był to spadek z 0,72 ha do 0,39 ha, przy czym szybciej ze względu na przyrost ludności malały zasoby użytków przypadające na 1 osobę w pierwszym badanym podokresie (tab. 2.). Przy spadkowej tendencji powierzchni UR nieznacznym wzrostem w obu okresach charakteryzował się areal gruntów z produkcją ogrodniczą – w pierwszym był to średnioroczny wzrost o 0,82% w stosunku do średniej, a w drugim o 0,13%. W przeliczeniu na jednego mieszkańca oznaczało to jednak spadek w latach 1960-1989, choć jedynie o 0,03% rocznie, ale już wzrost w latach 1995-2012 o 0,18% rocznie. Generalnie jednak sektor ogrodniczy po 1995 r. cechował się nieznacznie niższym poziomem areалу gruntów przypadających na jednego mieszkańca niż w poprzednim wieloleciu.

Oba analizowane okresy, gospodarki socjalistycznej i gospodarki wolnorynkowej, różnią się kierunkiem i dynamiką zmian powierzchni w poszczególnych działach ogrodnictwa. Jeśli chodzi o warzywa gruntowe, to do 1989 r. odnotowano niewielki wzrost areálu upraw, wynoszący 0,02% rocznie w stosunku do średniej wielolecia. Po 1990 r., w odpowiedzi na zmieniający się wzorzec konsumpcji i coraz szersze otwieranie granic, producenci zaczęli ograniczać produkcję warzyw w gruncie. W latach 1995-2012 powierzchnia ich uprawy na jednego mieszkańca zmniejszyła się z 64,70 m² do 44,42 m², czyli o 2,19% rocznie, w 2012 r. wyniosła 175,5 tys. ha. Odwrotnie przedstawia się sytuacja z arealem upraw sadowniczych przypadających na jednego mieszkańca. Do 1989 r. ulegał on corocznemu obniżeniu o 0,07%, przy czym był wynikiem spadku powierzchni upraw drzew i krzewów owocowych (o 0,43% rocznie). Powierzchnia plantacji truskawek w tamtym okresie rosła o 2,29% rocznie. Natomiast w latach 1995-2012 miał miejsce wyraźny wzrost areálu sadów i spadek areálu plantacji truskawek do odpowiednio 384,9 tys. ha i 46,8 tys. ha. W przeliczeniu na jednego mieszkańca powierzchnia z nasadzeniami drzew i krzewów owocowych wzrosła z 69,81 m² do 98,37 m² (o 2,16% rocznie w stosunku do średniej wieloletniej), truskawek zaś spadła z 14,29 m² do 11,64 m² (o -1,03%). Należy zaznaczyć, że uprawa

Tabela 2. Powierzchnia upraw ogrodnich na 1 mieszkańca w latach 1960-2012

Lata	UR	Uprawy ogrodnice							
		ogółem			w gruncie			pod osłonami	
		ha	wa- rzywa	ogółem	owoce		ogółem	wa- rzywa	rośliny ozdobne
					z drzew i krzewów	trus- kawki			
				m ²					
1960-1964	0,66	156,52	67,68	88,64	80,35	8,29	0,20	-	-
1965-1969	0,61	150,76	70,47	80,04	71,23	8,81	0,25	0,21	0,04
1970-1974	0,58	168,73	70,40	97,98	87,55	10,43	0,34	0,29	0,05
1975-1979	0,55	168,21	71,87	95,67	81,55	14,09	0,67	0,56	0,11
1980-1984	0,52	160,76	71,47	88,40	74,54	13,86	0,89	0,73	0,16
1985-1989	0,50	150,20	67,12	82,01	68,20	13,82	1,07	0,85	0,22
Wsp. b [%]	-1,18	-0,03	0,02	-0,07	-0,43	2,29	8,23	6,38	7,98
1995-1999	0,46	149,63	64,70	84,10	69,81	14,29	0,83	0,65	0,18
2000-2004	0,44	139,84	55,73	82,80	69,09	13,71	1,31	1,11	0,20
2005-2009	0,42	146,33	55,95	88,73	74,53	14,20	1,65	1,41	0,24
2010-2012	0,39	156,03	44,42	110,01	98,37	11,64	1,60	1,32	0,28
Wsp. b [%]	-1,06	0,18	-2,19	1,67	2,16	-1,03	4,81	5,16	2,98

Źródło: obliczenia własne na podstawie roczników statystycznych GUS oraz [Jabłońska 1995].

truskawek cechuje się wysoką zmiennością (spowodowaną koniunkturą w przetwórstwie) i odnotowany spadek miał miejsce dopiero w ostatnich trzech latach. Z kolei w podanym areale sadów zawiera się powierzchnia szkółek, wynosząca w 2010 r. 16,7 tys. ha, czyli 6 razy więcej niż w 2002 r. Szybko rozwijającym się działem ogrodnictwa od lat 60. ubiegłego wieku było także pieczarkarstwo. Powierzchnia uprawy pieczarek (w jednym cyklu) w latach 1965-1987 wzrosła z 15 do 170 ha [Kubiak 1998]. Po obniżeniu się w okresie transformacji ustrojowej do 113 ha w 1996 r., w 2002 r. ponownie osiągnęła 170 ha, by przez kolejne 10 lat wzrosnąć do 237 ha [Olewnicki, Jabłońska 2012]. Biorąc pod uwagę cały badany okres był to w przeliczeniu na jednego mieszkańca wzrost z 0,005 m² do 0,06 m². Polska stała się największym producentem pieczarek w UE.

W całym badanym 60-leciu obserwowano również bardzo dynamiczny rozwój upraw pod osłonami. W wielkościach względnych ich powierzchnia rosła szybciej w latach 1960-1989 niż 1995-2012 (odpowiednio o 8,23% i 4,81% średniorocznie). Tak wysoki współczynnik b dla pierwszego podokresu jest wynikiem bardzo niskiego poziomu arealu w okresie powojennym. Rozpatrując wielkości absolutne, w latach 1955-1989 powierzchnia osłon na jednego mieszkańca wzrosła z 0,14 m² do 1,07 m², a w latach 1995-2012 z 0,83 m² do 1,60 m². W pierwszym podokresie szybciej wzrastała powierzchnia pod osłonami z produkcją roślin ozdobnych (o 7,98%) niż warzyw (o 6,38%), na co wpłynęło kilka czynników, m.in. wzrost zamożności społeczeństwa i popytu na dobra wyższego rzędu oraz wyższa efektywność produkcji kwaciarskiej przy bardzo rozdrobnionej strukturze obszarowej. Z kolei w okresie gospodarki wolnorynkowej znacznie szybszy był wzrost powierzchni upraw warzyw (o 5,16% rocznie) niż roślin ozdobnych (2,98%). Było to zrozumiałe w nowych uwarunkowaniach. Z jednej strony, zwiększał się popyt krajowy na warzywa poza ich naturalnym okresem wegetacji oraz możliwości eksportu w wyniku liberalizacji handlu, z drugiej, zaistniały możliwości inwestowania

w nowoczesne obiekty szklarniowe, a te ze względu na niższą produktywność m² są w przypadku warzyw z założenia większe w pojedynczym gospodarstwie niż w przypadku kwiatów. Ale w ostatnich latach nastąpił spadek powierzchni upraw warzyw, przy dalszym wzroście upraw roślin ozdobnych, na które rośnie zapotrzebowanie bogacącego się społeczeństwa. W efekcie w ostatnim 3-leciu przypadało na jednego mieszkańca 1,32 m² osłon z produkcją warzyw i 0,28 m² z produkcją kwaciarską. Jest to odpowiednio 6,3 razy i 7,0 razy więcej niż 50 lat temu. W 2012 r. areal osłon z produkcją warzyw wynosił 5306 ha i kwiatów 1050 ha. Nie można jednak zapomnieć o załamaniu się produkcji pod osłonami na przełomie lat 80. i 90. XX w. w czasie kryzysu gospodarczego oraz transformacji ustrojowej i o konieczności odbudowy potencjału właściwie od początku, co wykorzystano z nawiązką do stworzenia zupełnie nowej jakości z najnowocześniejszymi technikami i technologiami. Transformacja była również momentem przełomowym w rozwoju szkółkarstwa ozdobnego. Powierzchnia szkółek, która do końca lat 80. XX w. wzrosła według danych szacunkowych jedynie do 2000 ha [Jabłońska 2007], w 1995 r. wynosiła już 3000 ha, w 2002 r. 4393 ha, a w 2010 r. 6747 ha [Jabłońska, Olewnicki 2013], czyli 3,4 razy więcej. W przeliczeniu na jednego mieszkańca był to wzrost z 0,52 m² do 1,75 m². Wzrósł również, choć w mniejszym stopniu, areal upraw kwaciarskich w gruncie (na kwiaty cięte i cebulki kwiatowe). W 2002 r. wynosił 0,83 m², a w 2010 r. 0,99 m². Niestety, z powodu braku danych nie jest możliwe określenie, ile wynosił on do 1989 r.

Wynikiem przedstawionych zmian był wzrost udziału upraw ogrodnich w całkowitej powierzchni UR – z 2,30% do 3,02% w latach 1955-1989, a następnie z 3,24% do 3,95% w latach 1995-2012 (tab. 3.), nie licząc szkółek i upraw kwiatów w gruncie. Po ich uwzględnieniu udział ten wynosił w 2012 r. 4,02%. Biorąc pod uwagę poszczególne działy ogrodnictwa, udział upraw warzyw w UR rósł do końca lat 90., by następnie obniżyć

Tabela 3. Udział upraw ogrodnich w powierzchni użytków rolnych w latach 1955-2012

Lata	Udział upraw ogrodnich w powierzchni UR [%]							
	ogółem	w gruncie				pod osłonami		
		warzywa	owoce		ogółem	w tym (Σ osłony = 100)		
			ogółem	z drzew i krzewów		truskawki	warzywa	rośliny ozdobne
1955-1959	2,302	0,90	1,40	-	-	0,002	-	-
1960-1964	2,313	1,00	1,31	1,19	0,12	0,003	-	-
1965-1969	2,464	1,15	1,31	1,17	0,14	0,004	85,54	14,46
1970-1974	2,896	1,21	1,68	1,50	0,18	0,006	84,30	15,70
1975-1979	3,052	1,31	1,73	1,48	0,25	0,012	84,12	15,88
1980-1984	3,087	1,37	1,70	1,43	0,27	0,017	80,04	16,96
1985-1989	3,021 ¹	1,35	1,65	1,37	0,28	0,021	79,67	20,33
1995-1999	3,238 ²	1,40	1,82	1,51	0,31	0,018	78,38	21,62
2000-2004	3,140 ³	1,25	1,86	1,55	0,31	0,030	86,15	13,85
2005-2009	3,379	1,33	2,01	1,69	0,32	0,039	85,17	14,83
2010-2012	3,951 ⁴	1,12	2,79	2,49	0,30	0,041	82,96	16,87

¹ + szkółki 0,01%; ² + szkółki i kwiaty w gruncie po 0,02%; ³ + szkółki 0,03%; ⁴ + szkółki i kwiaty w gruncie 0,07%. Źródło: obliczenia własne na podstawie roczników statystycznych GUS oraz [Jabłońska 1995].

się do poziomu z lat 60. Natomiast systematycznie rósł udział upraw sadowniczych, przy czym udział sadów wyraźnie rósł do połowy lat 70., później obniżał się do końca lat 80., by znów rosnąć przez ostatnie dwie dekady, udział zaś truskawek po wzroście do 2009 r. w ostatnim 3-leciu obniżył się. Sady zajmowały w latach 2010-2012 2,79% UR, truskawki 0,30%, a warzywa 1,12%, podczas gdy w latach 60. zajmowały 1,19%, 0,12% i 1,00%. Również systematyczny był, z wyjątkiem okresu transformacji, wzrost udziału w UR areалу pod osłonami, w tym z dwoma podokresami rosącego znaczenia roślin ozdobnych. W latach 2010-2012 wynosił on 0,041% w porównaniu do 0,003% na początku badanego wielolecia. Tylko 0,04% UR zajmowały szkółki, a 0,03% – uprawy kwiatarskie w gruncie.

ZNACZENIE OGRODNICTWA W PRODUKCJI I HANDLU ZAGRANICZNYM SEKTORA ROLNEGO

Niezależnie od kierunku zmian w areale upraw wzrasta wartość towarowej produkcji sektora rolnego wyrażonej w cenach stałych, co wskazuje na wzrost produktywności jednostki powierzchni. W pierwszym badanym okresie wartość towarowej produkcji roślinnej na jednego mieszkańca wzrosła w cenach stałych z 1653,98 zł do 2617,79 zł, a w drugim z 204,08 zł do 309,00 zł (tab. 4.). Jeśli chodzi o wielkości względne, to dynamika wzrostu szybsza była w latach 1995-2012 niż 1965-1969, gdyż wynosiła odpowiednio 3,14% i 2,29% średniorocznie w stosunku do średniej każdego wielolecia.

Odwrotną sytuację odnotowano w produkcji ogrodniczej. Towarowa produkcja zarówno owoców, jak i warzyw rosła szybciej w pierwszym 24-leciu (a także szybciej w 17-letnim okresie 1972-1989) niż w 17-leciu 1995-2012. Równocześnie do 1989 r. dynamika

Tabela 4. Produkcja towarowa owoców i warzyw oraz jej udział w towarowej produkcji roślinnej w latach 1965-2012

Lata	Wartość produkcji towarowej [zł/mieszkańca] (ceny stałe ¹)			Udział owoców i warzyw w towarowej produkcji roślinnej [%]	
	roślinnej ³	owoców	warzyw	owoców	warzyw
1965-1969	1653,98	143,21	193,11	8,66	11,70
1970-1974	1952,09	170,58	269,60	8,68	13,83
1975-1979	2763,74	276,08	379,96	10,06	13,86
1980-1984	2607,90	330,95	483,40	12,55	18,26
1985-1989	2617,79	347,45	488,84	13,43	18,27
Wsp. b [%] 1965-1989 ²	2,29	4,56	4,43	-	-
1995-1999	204,08	38,43	39,67	19,17	19,48
2000-2004	189,49	34,26	35,46	18,10	18,73
2005-2009	254,32	35,99	40,10	14,15	15,78
2010-2012	309,00	43,32	49,43	14,04	16,00
Wsp. b [%] 1995-2012	3,14	0,83	1,51	-	-

¹ – lata 1960-1989 ceny stałe 1970 = 100, lata 1995-2012 ceny stałe 1995 = 100, ² – współczynnik b dla 17-letniego okresu 1972-1989: roślinna – 1,05%, owoce – 3,83%, warzywa – 3,30%, ³ – bez kwaciarstwa.

Źródło: obliczenia własne na podstawie roczników statystycznych GUS oraz [Jabłońska 1995].

wzrostu w obu działach była podobna i znacznie wyższa niż w przypadku całej produkcji roślinnej, co wynika z dużego postępu technologicznego w uprawie roślin ogrodniczych i związanym z tym wyraźnym wzrostem plonów przy względnie stałym areale upraw. Sprzyjała temu koncentracja produkcji ogrodniczej w gospodarstwach indywidualnych oraz otwartość ogrodników na wiedzę i wdrażanie innowacji. Towarowa produkcja owoców wzrastała średnio co roku o 4,56%, a warzyw o 4,43%. Od połowy lat 90. XX w. wzrost towarowej produkcji ogrodniczej jest znacznie wolniejszy, wolniejszy nawet od wzrostu całej towarowej produkcji roślinnej. Produkcja owoców rosła średniorocznie jedynie o 0,83%, a warzyw o 1,51%, przy czym wzrost obserwowano dopiero w ostatnim 3-leciu. Nie ma więc w okresie gospodarki wolnorynkowej znacznego wzrostu produktywności ziemi, choć wielu ogrodników dokonało inwestycji o znacznej wartości w gospodarstwach ze środków unijnych. W sadownictwie wzrost wartości produkcji jest wolniejszy niż powierzchni sadów i plantacji, a szybszy wzrost towarowej produkcji warzyw należy tłumaczyć przede wszystkim rozwojem upraw pod osłonami, o wyższych plonach i wyższych cenach warzyw.

Wraz ze wzrostem towarowej produkcji ogrodniczej rosło znaczenie tego działu w całym rolnictwie. W latach 60. XX w. udział owoców i warzyw w towarowej produkcji roślinnej wynosił tylko 8,66% i 11,70%, podczas gdy pod koniec lat 90. XX w. już 19,17% i 19,48% (tab. 4.). Niestety, w następnej dekadzie obniżył się do 14,04% i 16,00%, przy absolutnej wartości towarowej produkcji owoców i warzyw na jednego mieszkańca wynoszącej w cenach stałych 43,32 zł i 49,43 zł. Przez całe analizowane 60-lecie rosło znaczenie kwaciarstwa. Udział tylko upraw kwiatów pod osłonami w towarowej produkcji roślinnej wzrósł według szacunków Lilianny Jabłońskiej [1995] z 0,9% w 1961 r. do 5,2% w 1988 r. Dalszy rozwój

Tabela 5. Udział produktów ogrodniczych w eksporcie i imporcie artykułów rolno-spożywczych w latach 1965-2012

Lata	Udział w obrotach artykułami rolno-spożywczymi [%]						Saldo obrotów produktami ogrodniczymi [USD/mieszkańca]			
	w eksporcie			w imporcie			ogółem	warzywa	owoce	ozdobne
	warzywa	owoce	ozdobne	warzywa	owoce	ozdobne				
1965-1969		17,00	-		6,00	-	+1,1	+1,1	-	
1970-1974		15,00	-		6,00	-	+1,2	+1,2	-	
1975-1979		22,00	-		6,00	-	+2,7	+2,7	-	
1980-1984		22,00	-		4,00	-	+2,4	+2,4	-	
1985-1989		26,00	-		4,00	-	+6,9	+6,9	-	
1995-1999	6,17	16,06	0,92	2,89	10,50	0,89	+3,93	+1,18	+0,35	-0,34
2000-2004	5,53	16,15	1,30	4,26	16,73	2,36	+0,02	+1,43	-0,33	-1,07
2005-2009	4,74	10,94	0,86	4,46	14,04	2,29	+0,18	+3,85	-0,40	-3,33
2010-2012	3,55	9,30	0,71	4,50	10,90	1,91	-1,41	-0,13	+3,32	-4,32
Dynamika eksportu i importu (współczynnik b)										
%	11,08	10,40	11,21	13,09	9,97	12,95	-	-	-	-
USD/mieszkańca	1,15	2,80	0,23	1,13	2,64	0,53	-	-	-	-

Źródło: obliczenia własne na podstawie roczników statystycznych GUS oraz [Jabłońska 1995].

tego, a także innych działów kwiaciarnictwa (szkółkarstwo, produkcja sadzonek *in vitro*) w okresie gospodarki wolnorynkowej spowodował, że udział całej towarowej produkcji kwiaciarskiej w towarowej produkcji roślinnej wyniósł szacunkowo w 2002 r. 19,22% [Jabłońska 2005]. Obecnie udział ten został oszacowany przez autorów na poziomie 21,19%. W ostatnim 10-leciu absolutna wartość produkcji kwiaciarskiej na jednego mieszkańca wzrosła w cenach stałych z 2002 r. szacunkowo z 83 zł do 126 zł. Tak więc udział wszystkich trzech działów ogrodnictwa w towarowej produkcji roślinnej wynosi około 51%.

Produkty ogrodnicze odgrywają istotną rolę w obrotach handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi. W okresie gospodarki socjalistycznej dotyczyło to głównie eksportu – udział owoców i warzyw w eksporcie rolnym wzrósł z 17% do 26%, podczas gdy w imporcie stanowił 6-4% (tab. 5.). Po okresie transformacji ustrojowej udział w eksporcie utrzymywał się na poziomie około 22%, zaś od przystąpienia do UE obniżył się poprzez 15,68% w latach 2005-2009 do 12,85% w latach 2010-2012. Jest to wynik szybszego tempa wzrostu eksportu pozostałych produktów rolno-spożywczych. Wartość eksportu rolnego na 1 mieszkańca rosła średniorocznie o 13,82%, zaś warzyw i owoców o 11,08% i 10,40%. Obniżał się także, i tak niewielki, udział w eksporcie roślin ozdobnych, ale należy podkreślić, że w poprzednim wieloletnim eksporcie kwiatów był marginalny, zaś od 1995 r. rósł średniorocznie o 11,21%.

W porównaniu do okresu socjalizmu wzrósł udział owoców i warzyw w imporcie rolnym. W latach 2000-2009 wzrósł on do około 20%, choć potem obniżył się do 15,4%. Nowym zjawiskiem w gospodarce wolnorynkowej jest import roślin ozdobnych, który rósł rocznie o 12,95%. Ta wysoka dynamika powoduje, że jest to jedyna grupa produktów ogrodniczych o stałym i systematycznie pogarszającym się, ujemnym saldzie obrotów (z wyjątkiem roślin szkółkarskich). W przypadku owoców i warzyw zarówno przed 1990 r., jak i po nim, odnotowywano dodatnie saldo łącznych obrotów. Polska jest ich eksporterem netto. Niewielkie ujemne saldo wystąpiło dopiero w ostatnich latach w handlu warzywami świeżymi.

PODSUMOWANIE

Korzystne warunki klimatyczno-glebowe, wzrost liczby mieszkańców i zamożności polskiego społeczeństwa skutkujący rosnącym popytem na produkty ogrodnicze oraz korzystne położenie geograficzne sprzyjały rozwojowi ogrodnictwa w Polsce w całym ponad sześćdziesięcioletnim powojennym okresie. W przeliczeniu na jednego mieszkańca areał gruntów z uprawami ogrodniczymi utrzymywał się na podobnym poziomie w obu badanych wieloletnich, co w sytuacji spadku powierzchni UR, znalazło wyraz we wzroście udziału upraw ogrodniczych w UR z 2,3% do 3,95%. Przede wszystkim wzrosło znaczenie sadownictwa i kwiaciarnictwa. Ich udział w wykorzystaniu UR wzrósł w latach 1960-2012 z 1,31% i 0,002% do 2,79% i 0,078%. Udział upraw warzywniczych w wyniku zmniejszenia się areału powrócił do poziomu 1% z lat 60. XX w. Ale ogrodnictwo odgrywa znacznie większą rolę, na co wskazuje jego udział w towarowej produkcji roślinnej. Już w latach 60. XX w. udział ten wynosił 22,5%, by wzrosnąć do 57,9% pod koniec lat 90. XX w. Od 2000 r., w wyniku szybszego wzrostu towarowej rolniczej produkcji roślinnej niż ogrodniczej, obniżył się, ale w dalszym ciągu wynosi około 52%. Równocześnie wyraźnie wzrósł w nim (z 5% do 21,8%) udział towarowej produkcji kwiaciarskiej. Udział owoców i warzyw wynosi odpowiednio 14% i 16%. Produkty ogrodnicze odgrywają również istotną rolę w polskim handlu zagranicznym, choć ich udział w eksporcie artykułów rolno-spożywczych

zmniejsza się od połowy lat 90. XX w. Ale w wielkościach absolutnych eksport wzrasta i Polska w dalszym ciągu jest eksporterem netto warzyw i owoców, a także szkółkarskiego materiału ozdobnego. Istotnym jest utrzymanie, a nawet wzmocnienie pozycji Polski na zagranicznych rynkach, gdyż w sytuacji nasycaenia się rynku wewnętrznego, eksport staje się głównym motorem dalszego rozwoju sektora ogrodniczego.

LITERATURA

- Dolatowski J., Cecot A., Czrnecki B. 1999: *Szkółkarstwo polskie 1799-1999*, „Związek Szkółkarzy Polskich. Agencja Promocji Zieleni”, Warszawa, s. 1-50.
- Filipiak T., Maciejczak M. 2008: *Uwarunkowania rozwoju sektora owoców i warzyw w Polsce w latach 2004-2007*, „Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G”, t. 95, s. 97-108.
- Jabłońska L. 1995: *Określenie perspektyw polskiego kwaciarstwa na podstawie długookresowej analizy porównawczej jego rozwoju w Polsce i Holandii*, Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa, s. 38-52.
- Jabłońska L., Hetman J. 1997: *Kierunki rozwoju produkcji roślin ozdobnych w Polsce na progu XXI wieku*, [w] *Strategia rozwoju polskiego ogrodnictwa do 2010 roku*, I Międzynarodowe Seminarium Ogrodnicze, AR w Lublinie, s. 45-59.
- Jabłońska L. 2005: *Rozwój polskiego kwaciarstwa w minionym 15-leciu*, „Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych”, z. 504, cz. I, s. 21-31.
- Jabłońska L. 2008: *Pozycja Polski w świecie jako producenta roślin ozdobnych*, „Roczniki Naukowe SERiA”, t. X, z. 4, s. 124-129.
- Jabłońska L. 2013: *Zmiany na rynku róż ciętych w Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe SGGW. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, z. 103, s. 99-111.
- Jabłońska L., Brejtkopf M., Olewnicki D. 2012: *Ceny warzyw na polskim rynku hurtowym w latach 2002-2010*, „Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich”, t. 99, z. 2, s. 104-113.
- Jabłońska L., Olewnicki D. 2009: *Zmiany warunków gospodarowania producentów owoców w Polsce w latach 2003-2008*, [w] *Czynniki wpływające na plonowanie i jakość owoców roślin sadowniczych*, V Międzynarodowe Targi Agrotechniki Sadowniczej, BASF Polska, Katedra Sadownictwa SGGW, Warszawa, s. 97-107.
- Jabłońska L., Olewnicki D. 2011: *Zmiany w powierzchni upraw ogrodniczych pod osłonami w Polsce w pierwszej dekadzie XXI w.*, „Zeszyty Naukowe SGGW. Problemy Rolnictwa Światowego”, t. 11(XXVI), z. 4, s. 89-97.
- Jabłońska L., Olewnicki D. 2013: *Ekonomiczne aspekty ogrodnictwa ozdobnego w Polsce*, [w] *Ogrodnictwo ozdobne sektorem gospodarki narodowej*, J. Rabiza-Świder, E. Skutnik (red.), Katedra Roślin Ozdobnych SGGW, Warszawa, s. 13-20.
- Jabłońska L., Olewnicki D., Gunerka L. 2013: *Przemiany strukturalne w polskim ogrodnictwie w latach 2002-2010*, „Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich”, t. 100, z. 3, s. 62-72.
- Jabłońska L., Olewnicki D., Ragan M. 2013: *Zachowania konsumenckie na warszawskim rynku kwiatów ciętych i doniczkowych*, „Zeszyty Naukowe SGGW. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing”, z. 9/58, s. 220-230.
- Krusze N. 1977: *Specyficzne funkcje i cechy ogrodnictwa na tle pozostałej produkcji roślinnej*, „Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G”, t. 81, z. 4, s. 126-138.
- Krusze N. 1982: *Ogólna ekonomika ogrodnictwa*, PWRiL, s. 48-69.
- Kubiak K. 1998: *Ekonomia i organizacja gospodarstw ogrodniczych*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, s. 10-37, 162.
- Kubiak K. 2001: *Polski handel zagraniczny owocami, warzywami, kwiatami i przetworami owocowo-warzywnymi*, [w] *Marketing w ogrodnictwie*, IV Ogólnopolska Konferencja Ogrodnicza, AR w Lublinie, s. 29-49.
- Makosz E. (red.). 2012: *Wprowadzenie*, [w] *Eksport świeżych i mrożonych owoców*, Międzynarodowa Konferencja Sadownicza, UP Lublin, s. 7-10.
- Nosecka B. 2001: *Rynek owoców i warzyw w Polsce*, [w] *Marketing w ogrodnictwie*, IV Ogólnopolska Konferencja Ogrodnicza, Akademia Rolnicza w Lublinie, s. 19-28.

- Nosecka B. 2012: *Sytuacja na światowym rynku wybranych produktów ogrodnich i jej wpływ na polski rynek ogrodnich*, IERiGŻ-PIB, nr 39, s. 8-15.
- Olewnicki D., Jabłońska L. 2012: *Długookresowa analiza sektora pieczarkarskiego w Polsce*, „Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich”, t. 99, z. 4, s. 127- 132.
- Słowińska B. 2007: *Początki sadownictwa w Grójeckim*, Hortpress Sp. z o.o., s. 9.

Lilianna Jabłońska, Dawid Olewnicki

*THE DEVELOPMENT AND IMPORTANCE OF THE HORTICULTURAL SECTOR
IN POLAND IN THE LAST HALF-CENTURY*

Summary

The changes in Polish horticulture in the years 1960-2012, were studied. The analysis showed that the socio-economic and climate-soil conditions favoured horticulture development, which played an increasing role in Polish agriculture. The share of horticulture crops in agricultural land increased from 2.3% to 3.9% and in marketable crop agricultural production from 22.5% to 52% (of floriculture in it from 5% to 21.8%). The share of horticultural products in agri-food exports amounted to 13.6% and showed a decreasing tendency from the beginning of nineties, however in imports it ranged from 15-20%. Further development of horticulture will be determined mainly by an increase in exports.

Adres do korespondencji:

Prof. dr hab. Lilianna Jabłońska, dr inż. Dawid Olewnicki
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu
Samodzielna Pracownia Organizacji i Ekonomiki Ogrodnictwa
02-776 Warszawa, ul. Nowoursynowska 159, tel. (22) 593 20 21
e-mail: lilianna_jablonska@sggw.pl, dawid_olewnicki@sggw.pl